

ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم

کشور در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با

تأکید بر پدافند غیرعامل با استفاده از روش سلسله

مراتبی (AHP)

غلامرضا جلالی فراهانی^۱

رضا محمدی‌نیا^۲

سید تیمور حسینی^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۳/۲۷

دریافت مقاله: ۹۵/۰۱/۱۹

چکیده

پرداختن به مبحث اداره امور مردم در عصر کنونی با توجه به تهدیدات دشمن ناهمطراز اجتناب ناپذیر و جزء اهداف عمومی کشورها می‌باشد. با توجه به اهمیت این موضوع، شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم می‌تواند تأثیرات چشم‌گیری بر پیشگیری و مقابله با تهدیدات دشمن ناهمطراز داشته است؛ بنابراین هدف از مطالعه حاضر، تحلیل و الویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل با کاربرد روش AHP است. جامعه آماری مورد مطالعه، شامل خبرگان و صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، دفاعی و امنیتی می‌باشند. در همین راستا اطلاعات از طریق پرسشنامه و کنکاش در آراء، اندیشه‌ها و رهنمودهای امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) جمع‌آوری و داده‌ها با استفاده از تکنیک AHP و نرم‌افزار Expert Choice مورد بررسی قرار گرفته است. شناسایی و ارزیابی این مؤلفه‌ها با طرح یک سؤال اصلی تحت عنوان «مؤلفه‌های حوزه اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل کدامند؟» انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه حفظ امنیت و جان مردم (امنیت ملی، امنیت جامعه) بیشترین اهمیت را در مراحل اولیه تولید ایده در زمان روبه‌رو شدن با تهدیدات ناهمطراز در حوزه اداره امور مردم دارد، لذا پیشنهاد می‌گردد بحث امنیت در حوزه اداره امور مردم در سیاست‌گذاری‌ها در اولویت برنامه‌ها گنجانده شود.

واژگان کلیدی: اداره امور مردم، پدافند غیرعامل، تهدید دشمن ناهمطراز، تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

^۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه علوم انتظامی امین

^۳ دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Timoorhosseini@yahoo.com

مقدمه

بازشناسی و احصاء مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم برای دستیابی به راهکارهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در جهت مقابله با تهدیدات دشمن ناهمطراز، در سال‌های اخیر مورد توجه روزافزون قرار گرفته است. اداره امور مردم باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی، ساماندهی و تحت هدایت و کنترل قرار گیرد که کم‌ترین آسیب‌پذیری را در زمان مواجهه با تهدیدات دشمن ناهمطراز را داشته باشد.

تهدیدات دشمن ناهمطراز که به هرگونه تهدیدی که نامناسب می‌باشد توصیف می‌گردد از قبیل خطر یک گروه کوچک به یک کشور یا حمله چند تن از افراد که هزاران نفر را می‌کشند، (Pinder, 2001: 26) عمدتاً بر محور اختلاف فاحش و فزاینده توانمندی‌های متفاوت میان دو طرف می‌باشد و با در نظر گرفتن این مفهوم که در تهدیدات دشمن ناهمطراز مردم و اراده مردم در دستور کار دشمن قرار دارد لذا شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در حوزه اداره امور مردم و ارجحیت بندی آن‌ها امری ضروری می‌باشد.

بیان مسئله: با مطالعه در روند تکامل انواع جنگ‌ها و تهدیدها مشاهده می‌شود که رویکرد جدید دشمنان پرداختن به گره‌های اصلی و اساسی یک جامعه می‌باشد. به دنبال این موضوع و با توجه به نقش فزاینده مردم در جنگ‌ها از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۲ شاهد تعریف جدیدی از تهدیدها با عنوان تهدیدات مردم محور باهدف تغییر نظام کشور هدف و بر تعامل بین دولت و مردم تأکید دارد هستیم، در این نوع تهدیدات هر طرفی که بتواند به اداره امور مردم دست پیدا کرده و کنترل کند، پیروز خواهد بود؛ و از آنجاکه دشمنان با مطالعه دقیق و شناخت کامل از وضعیت دریافته‌اند که مؤلفه و گره اصلی در جمهوری اسلامی ایران، مردم و رهبری می‌باشند لذا به تهدیدات مردم محور جهت لطمه وارد نمودن به این محورها و رودرو قرار دادن مردم با حکومت در قالب تهدیدات ناهمطراز روی آورده‌اند این نگرش در کنار اقدامات نظامی با جنگ آمریکا علیه عراق، افغانستان، کوزوو و سوریه که بیشتر در حوزه نرم‌افزاری سیستم‌ها و آسیب‌های روحی و روانی افراد مطرح بود تجربه گردید و این کشورها به علت عدم آگاهی و نپرداختن به مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه‌های مرتبط با مردم در مواجهه با این شرایط دچار لطمه و آسیب‌های فراوانی شدند. در همین راستا با نگاهی به تهدیدات ناهمطراز علیه کشورمان ایران همچون تهدید گسترش ناتو و همجوار شدن با مرزهای اسلامی به‌عنوان بازوی نظامی-امنیتی جهان غرب با عضویت کشورهای قدرتمند که ایران را به‌عنوان حامی تروریسم می‌پندارند و افزایش گروه‌های تروریستی در منطقه و همچنین تبلیغات رسانه‌ای فراوان در جهت تغییر ایدئولوژی افراد نسبت به حکومت و ایجاد یاس،

نامیدی، تفرقه در میان آحاد جامعه، در کنار تجربیات حاصل از ابتدای جنگ تحمیلی که بیانگر سردرگمی مسئولین درخصوص تصمیم‌گیری دربخش حوزه مردم و اداره امور بود درمی‌یابیم که دشمنان درصدد به‌کارگیری همه شیوه‌های ممکن جهت فشار بر مردم و ناکارآمدی حکومت و رودررو کردن مردم با حکومت و درنهایت فروپاشی نظام می‌باشند. که تداوم این امر به‌یقین به شکل‌گیری و توسعه بحران‌هایی می‌انجامد. لذا ضرورت دارد که بر شناسایی و رتبه‌بندی مؤلفه‌های حوزه اداره امور مردم برای آمادگی ملی و جلوگیری از غافلگیری مردم و حکومت در مواقع اضطراری و نیز کاهش آسیب‌پذیری‌ها متمرکز گردیم.

بنابراین شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز مطرح می‌شود و این سؤال پیش می‌آید که آیا اصولاً بدون شناسایی و به‌کارگیری این مؤلفه‌ها، می‌توان برای مقابله با تهدیدات دشمن ناهمطراز علیه جمهوری اسلامی اقدام نمود؟ پاسخ به این سؤال منفی بوده است. بدین منظور محقق در این پژوهش در نظر دارد با توجه به ماهیت تهدیدات دشمن ناهمطراز و احتمال مواجه‌شدن با آنها؛ مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم با تأکید بر پدافند غیرعامل را مورد مطالعه و شناسایی قرار داده و آنها را برحسب معیارهای پدافندی ارزیابی و میزان اهمیت آنها را ارائه نماید؛ بنابراین مسئله پژوهش حاضر عبارت است از: شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل.

اهمیت پرداختن به شناسایی و ارجحیت بندی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با توجه به بحث‌های مطرح‌شده در بیان مسئله و تداوم تهدیدات دشمن ناهمطراز در این حوزه در زمان حال به حدی است که موضوع اداره امور مردم تبدیل به یک چالش ملی در بسیاری از کشورها شده است؛ لذا پرداختن به این موضوع جهت مقابله با تهدیدات دشمن ناهمطراز که با نگاه ایجابی باعث نجات جان انسان‌ها، افزایش بازدارندگی، افزایش دانش و بینش عمومی مردم و مصون‌سازی و کمک به جهت‌گیری‌های کلی کشور در امور راهبردی، عملیاتی و اطلاعاتی می‌گردد حائز اهمیت می‌باشد.

به‌منظور تبیین ضرورت پژوهش با نگاه سلبی می‌توان گفت که اگر به مسئله شناسایی و ارزیابی عوامل موفقیت راهبردی اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل نپردازیم در مواجهه با تهدیدات دشمن ناهمطراز قدرت هرگونه واکنش مناسب و منطقی از کشور سلب شده و آسیب‌های متعددی از جمله سردرگمی در تعیین اولویت‌ها، نداشتن برآورد و پیش‌بینی صحیح و انفعال

احتمالی در مقابل اقدامات تهدیدآمیز، عدم پیوستگی و هم‌افزایی در اقدامات راهبردی و کلان مملکتی، احتمال ورود به جنگ ناخواسته وارد می‌سازد.

بی‌شک انجام پژوهش‌هایی در این سطح، خواهد توانست به غناء و توسعه ادبیات این عرصه کمک شایانی را بنماید. لذا این مقاله با اهداف کاربردی و نظری بر پایه پژوهشی با اهداف و سؤال‌های زیر تدوین و تقدیم به کلیه علاقه‌مندان این عرصه خواهد گردید.

هدف اصلی این پژوهش عبارت است: «ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز با تأکید بر پدافند غیرعامل» و هدف فرعی آن «بازشناسی و احصاء مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز با تأکید بر پدافند غیرعامل»

سؤال اصلی این تحقیق عبارت است از: «اولویت‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز با تأکید بر پدافند غیرعامل چگونه است؟» و سؤال فرعی عبارت است از: «مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز با تأکید بر پدافند غیرعامل کدامند؟»

فرضیه تحقیق عبارت است از اینکه «حفظ امنیت و جان مردم (امنیت ملی، امنیت جامعه) در برابر انواع تهدیدات بالاترین درجه اهمیت را در مقایسه با دیگر مؤلفه‌های اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز را دارا می‌باشند» و فرضیه فرعی آن عبارت است از: «مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز با تأکید بر پدافند غیرعامل عبارتند از: حفظ زیرساخت‌ها، نجات جان مردم، معیشت و تأمین نیازمندی‌ها، امنیت، اطلاع‌رسانی دقیق و شفاف و...»

مبانی نظری

مباحث و ادبیات حوزه اداره امور مردم در برابر تهدیدات در دو بخش هم‌تراز و ناهم‌تراز قابل تفکیک است. رویکرد ناهم‌تراز در کلیه سطوح اعم از راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی به کار گرفته می‌شود ولی باید توجه داشت که مؤثرترین رویکرد ناهم‌تراز، شیوه‌ای است که بالاترین تأثیر راهبردی را دارا است؛ یعنی باکاری در سطح عملیاتی و تاکتیکی توانسته نقش و تأثیری راهبردی که همان تحقق اهداف حفظ توان، اتکای به مردم و ارتقای سطح پایداری ملی است را برجا گذارد. رویکرد این تحقیق، رویکردی راهبردی ناهم‌تراز است.

پیشنه تحقیق:

تحقیقات مختلفی پیرامون تهدیدات ناهمطراز، پدافند غیرعامل و مردم صورت گرفته است. این تحقیقات اگرچه از حیث روش‌شناسی از وجاهت قابل قبولی برخوردارند ولی هریک از جنبه‌ای خاص حوزه اداره امور مردم را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده‌اند و کمتر به جنبه عمومی اداره امور مردم پرداخته‌اند و هیچ‌یک در سطح راهبردی و باهدف شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل و ارجحیت بندی آنها انجام نشده است؛ لذا ضرورت اجرای تحقیق حاضر بانگیزه دستیابی به مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل به قوت خود باقی است، لکن از نتایج این پژوهش‌ها در چارچوب ادبیات پژوهش، تنظیم ابزار جمع‌آوری اطلاعات به نحو مطلوب بهره‌برداری گردیده است. از مهم‌ترین تحقیقات صورت گرفته در خصوص تهدیدات دشمن ناهمطراز می‌توان به تحقیقات مکنزی در سال ۲۰۰۰ با عنوان تهدیدات ناهمطراز و کلهر در سال ۱۳۸۲ با عنوان راهبرد جنگ ناهمطراز برای درک زوایای مختلف تهدیدات ناهمطراز و مفاهیم و ویژگی‌ها و نوع شناسی آن و همچنین به بیانات حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه مردم و مباحث مرتبط با مردم در کنار دیگر مقالات همچون «مؤلفه‌های حاکم بر سیاست‌گذاری عمومی در اسلام» از نادری در سال ۱۳۸۷؛ و «اجرای راهبرد پدافند غیرعامل امنیت عمومی» از دکتر جلالی در سال ۱۳۹۱ و... اشاره نمود.

مفهوم شناسی:

اداره امور مردم: اداره امور مردم در زمره مفاهیمی است که در تعریف، ابعاد، سطوح، لایه‌ها و ارکان آن مناقشه بسیار است این در حالی است که نیاز به درک مشترک، خودپختی از مسئله اداره امور مردم است. اداره امور فرایند اجتماعی، برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، کارگزینی، هدایت و هماهنگی، کنترل در راستای تعیین و فائق شدن به اهداف در یک محیط پویاست. (R.D agarwal,1998: 8) به عبارتی دیگر فرآیندی برای حل مسائل مربوط به تأمین اهداف به نحو مطلوب از طریق استفاده مؤثر و کارآمد از منابع کمیاب در یک محیط در حال تغییر. (ایران‌نژاد پاریزی، ۱۳۷۹: ۱۸) و در اداره امور مردم به دنبال ترسیم مدلی برای کنترل بحران با رویکرد کاهش آسیب‌پذیری و افزایش پایداری امن برای مردم می‌باشیم. در واقع مسئله اصلی در بحث اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز، چگونگی سنجش فوریت اولویت تهدیداست

افزایش پایداری: در طول تاریخ ثابت شده است که در صورت توجه حکومت‌ها به پیشگیری از آسیب به مردم و افزایش نقش مردم در دفاع، عملاً نه تنها هزینه‌های دولت در دفاع کاهش خواهد یافت، بلکه با

اقدامات ایمن‌سازی مردم در صحنه و تبیین نقش مردم، پایداری مردم افزایش و خود عاملی مؤثر در بازدارندگی دشمن از تهدید خواهد بود. (مطالعات گروهی، ۱۳۸۹: ۲۸۴)

پدافند غیرعامل: مفاهیم و اصول پدافند غیرعامل دقیقاً ناظر بر دفاع و کاهش آسیب‌پذیری‌ها در برابر کلیه تهدیدات متصور در حوزه‌های مختلف با منشأ دشمن می‌باشد. پدافند غیرعامل مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد می‌باشد (سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹).

دفاع مردمی: مساعی نظام‌یافته، یا طرح‌ها و برنامه‌های حکومتی، برای آمادگی ملی و جلوگیری از غافلگیری مردم در مواقع اضطراری و نیز محدود کردن اتفاقات و خسارت‌های احتمالی به اموال غیرنظامیان در طول جنگ (آقا بخشی، ۱۳۸۳: ۹۸).

تهدیدات ناهمطراز: برای اولین بار در سال ۱۹۹۷ موسسه تحقیقاتی رند^۱ نوع جدیدی از تهدید به نام تهدید ناهمطراز را مطرح نمود که در آن، نقاط حساس یک کشور که از آمادگی محدود برای مقابله برخوردارند، مورد حمله قرار می‌گیرد. عناصر اصلی تهدید ناهمطراز شامل؛ بهره‌گیری از نقاط ضعف و آسیب‌پذیر دشمن، استفاده از فناوری پیشرفته، استفاده از روش‌های مبتکرانه، تضعیف اراده‌ی دشمن و تأکید بر تأثیر نامتناسب می‌باشد. (مرادیان، ۱۳۸۸: ۲۱۲)

«هر تهدیدی که نامتناسب باشد از قبیل خطر یک گروه کوچک به یک کشور بزرگ یا حمله چند تن از افراد که هزاران نفر را می‌کشند به‌عنوان یک تهدید ناهمطراز توصیف می‌شود.» (Pinder, 2001).

مکنزی تهدیدات ناهمطراز بالقوه را شامل تهدیدات هسته‌ای، شیمیایی، بیولوژیکی، عملیات اطلاعاتی و تروریستی دانسته است و آنها را نتیجه منطقی رویکردهای ناهمطرازی می‌داند که در طول تاریخ مورد استفاده قرار گرفته‌اند و این احتمال را می‌دهد که تأثیرات حاصله از آنها به سطوح استراتژیک نیز راه یابد. عوامل شیمیایی، هسته‌ای و بیولوژیکی تشکیل‌دهنده جنگ‌افزارهای دسته‌جمعی هستند که به‌هر حال فرا روی یک بازیگر ناهمطراز ظاهر می‌شوند، عملیات اطلاعاتی عبارت است از مهارت، کنترل و استفاده از انواع داده‌ها به هر دو صورت تهاجمی و تدافعی، این اصطلاح هم‌چنین به محروم کردن دشمن از اطلاعات اشاره دارد. مفاهیم عملیاتی کاربرد گسترده‌ی رویکردهای با فناوری پایین و فاقد فناوری را در جنگ‌های ناهمطراز و نیز استفاده ابتکاری از سیستم‌ها و تاکتیک‌های به‌جامانده از قبل را مورد اشاره قرار

می‌دهد. لفظ تروریسم به اقدامات آن دسته از عاملان غیردولتی داخلی و خارجی اشاره دارد که می‌توانند رویکردهای دیگری از سایر عناصر عدم تقارن را مورداستفاده قرار دهند. (Mckenzie, 2000: 19)

در ادبیات مربوط به تهدیدات و جنگ‌های ناهمطراز باید گفت هرچند تنوعی از شیوها و اشکال ناهمطراز وجود دارد ولی با کمی تسامع می‌توان شناخته‌ترین انواع آنها را در یک دسته‌بندی به شکل زیر طبقه‌بندی و ارائه کرد: (کلهر، ۱۳۸۱: ۱۳۶-۱۳۱)

۱) تهدید با سلاح‌های انهدام جمعی (بیولوژیکی، هسته‌ای، شیمیایی)

۲) تهدیدهای چریکی و شبه‌نظامی

۳) تهدیدهای تروریستی

۴) تهدیدات اطلاعاتی

۵) تهدیدات روانی

با توجه به این مطالب می‌توان دریافت که هدف اصلی این تهدیدات در واقع ایجاد از بین بردن زر ساخت‌های کشور و هرج و مرج در میان افراد جامعه و امور مردم به منظور عدم کارایی نظام در برقراری امنیت و اختلال در انجام امور عمومی و در نهایت نارضایتی مردم و رودررو کردن مردم با نظام حکومتی حاکم می‌باشد (رحیم صفوی، ۱۳۸۷: ۶۲) لذا ضروری است جهت مقابله با اینگونه تهدیدات به حوزه اداره امور مردم و مؤلفه‌های مؤثر در این حوزه پرداخته شود. در واقع اگر دولت‌ها بتوانند در حوزه سیاست‌گذاری اداره امور مردم به موفقیت نسبی نائل گردند، حوزه‌های دیگر نظام اجتماعی در سازگاری و همگرایی با همدیگر عمل خواهند کرد. (نادری، ۱۳۸۷: ۶۲) اداره امور مردم مشتمل بر معیارها و استانداردها، رویه‌ها و اصول حکومت‌داری است که دولت‌ها و مردم با مشارکت هم به انجام وظایف تعیین شده در موقعیت‌ها و وضعیت‌های متفاوت می‌پردازند. یکی از این وضعیت‌ها و موقعیت‌ها، مواقع روبه‌رو شدن با تهدیدات دشمن ناهمطراز و بحران‌های ناشی از آن می‌باشد. کنکاش در آراء اندیشه‌ها و رهنمودهای امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و دیگر منابع نشان می‌دهد که حوزه اداره امور مردم را با توجه به عوامل مؤثر منفی همچون اختلاف و غرور، رواج فرهنگ استعماری، خطر و توطئه‌های استعماری، جهل مردم و ایجاد ناامنی و تشنج و عوامل مثبت همچون علاقه مردم به دین، وحدت میان آحاد مردم، توجه به خواسته‌های مردم، پایداری و اهمیت دادن به نقش مردم در جامعه را می‌توان در ابعاد هم‌چون دفاع از مردم و دفاع با مردم و تأمین نیازهای اساسی با مؤلفه‌های زیر دسته‌بندی نمود:

مؤلفه‌های دفاع از مردم:

- حفظ امنیت و جان مردم (امنیت ملی (مرزها، ترکیب جمعیتی)، امنیت جامعه (فردی و اجتماعی) نفوذناپذیری) در برابر انواع تهدیدات (صحیفه امام، ج ۱۰، ص: ۲۸)
- حفظ ویژگی‌ها یا به عبارتی دیگر ایدئولوژی‌ها (ایمان و عشق، برادری و برابری، روحیه و فداکاری، خودباوری، انگیزه، ولایت‌مداری، بصیرت و آگاهی) در برابر تهدیدات نرم (صحیفه امام، ج ۶، ص: ۳۴۱)
- آمادگی و مانور (جابجایی و تخلیه، پراکندگی، ایمن‌سازی مراکز جمعیتی، چندمنظوره ساختن مستحذات و...) (سیاست‌های کلی پدافند غیرعامل مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام و (جلالی فراهانی؛ هاشمی فشارکی، ۱۳۸۷))
- حفظ اطلاع‌رسانی (تداوم اطلاع‌رسانی، بیان حقایق، تسهیل اداره) (بیانات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی (ره) ۱۳۸۰/۳/۱۴)
- مهار، کنترل و استفاده از انواع داده‌ها (Mckenzie, 2000: 19)
- حفظ وحدت (وحدت میان مردم و مسئولین، مردم و مردم، مردم و روحانیت) (کمیسیون اقتصادی اجتماعی سازمان ملل آسیا و اقیانوسیه (un escap) و صحیفه امام، ج ۶: ۲۵۶-، ج ۱۱، ص: ۲۱۲)
- حفظ فرهنگ دینی و اسلامی (ارزش‌ها، ساده زیستی، باورها به عبارتی دیگر استحکام و مقاومت‌سازی زیرساخت‌های معنوی- فرهنگی و دفاعی همچون باورها و ارزش‌ها) (گروه مطالعاتی دانشگاه عالی دفاع (۱۳۹۲) اصول حاکم بر پدافند غیرعامل در حوزه مردم)
- حفظ فرهنگ ملی (هویت، زبان، تاریخ، آداب و رسوم، انسجام وحدت ملی) (بیانات در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت ۱۳۸۵/۰۶/۰۶) و (صحیفه امام، ج ۶، ص: ۴۴۷)
- حفظ ظرفیت‌ها (اطلاعات، برنامه، نیروی انسانی، تجهیزات) (صحیفه امام، ج ۲۱، ص: ۱۱۶)
- اوضاع کشور (فضاسازی، ثبات و جلوگیری از بحرانی جلوه دادن) (بیانات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در مراسم بیعت رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۸) تعادل
- تبلیغات و رفتار رسانه‌ای (جلوگیری از تشکیک و تخریب، اطلاع‌رسانی دقیق، اعتدال) (بیانات رهبر انقلاب در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی^(رحمت‌الله‌علیه) ۱۳۸۰/۳/۱۴) و صحیفه امام، ج ۲: ۳۴۷- ج ۴، ص: ۶۰)

- ارتقای ساختار دفاعی و دیپلماسی دفاعی (ائتلاف‌ها و پیمان‌ها) (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دیدار با دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی ۱۳۸۲/۲/۲۲ و صحیفه امام، ج ۱۱، ص: ۹۵)
- حفظ تعادل میان سه بخش دولتی، خصوصی و جامعه مدنی (حکمرانی خوب) (Undp, 1999: 28 – 30)
- ارتقای تاب‌آوری در تمامی عرصه‌ها: تبیین تاب‌آوری در برابر تهدیدات، در واقع شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی، سیاسی و اجرایی و جوامع شهری در افزایش تاب‌آوری و شناسایی ابعاد مختلف تاب‌آوری در شهرها است (Mitchell, 2012: 3) (جلالی فراهانی؛ هاشمی فشارکی، ۱۳۸۷)
- مؤلفه‌های دفاع با مردم
- ایجاد مشارکت اجتماعی و بهره‌وری (تبیین نحوه حضور، مدیریت صحنه، آموزش، استقلال) (صحیفه امام، ج ۱۵، ص: ۱۰۱)
- تقویت انسجام اجتماعی (صحیفه امام، ج ۸، ص: ۱۲۵)
- تقویت بسیج عمومی و آمادگی و مانور (صحیفه امام، ج ۱۵، ص: ۹۴)
- تقویت روحیه خودباوری و ایمان و وحدت و افزایش تاب‌آوری (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دیدار خانواده‌های شهدای نیروهای مسلح ۱۳۸۰/۰۷/۴)
- ارتقای بسیج‌کنندگی (صحیفه امام، ج ۲۱، ص: ۲۹۲)
- مؤلفه‌های تأمین نیازهای اساسی و زیرساخت‌های پشتیبانی. (Maslow, 1943: 96-370)
- نیازهای فیزیولوژیکی (آب، غذا و ...)
- نیازهای امنیتی (رهایی از وحشت، تأمین جانی و عدم محرومیت) (به عبارت دیگر نیاز به حفاظت از خود در زمان حال و آینده)
- نیازهای اجتماعی (احساس تعلق و محبت، رابطه خانوادگی، عشق، دوستی)
- نیازهای احترامی (احترام، اعتماد، قرب و ارزش، نیل به مقاصد)
- نیازهای خودشکوفایی (آزادی فردی و اجتماعی، صداقت، توکل، امید و اطمینان، بصیرت، اعتماد به نفس) (صحیفه امام، ج ۱۰، ص: ۳۳۵)
- در همین راستا و با مطالعه تئوری‌های تهدید و بر اساس استراتژی دفاع همه‌جانبه، منطقی‌ترین دفاع برای اداره امور مردم در بحران ناشی از جنگ در مقابله با یک قدرت ناهمطراز (امریکا) با رویکرد کاهش آسیب‌پذیری و افزایش پایداری امن برای مردم، در کنار دفاع عامل پدافند (دفاع) غیرعامل، می‌باشد که

به اختصار می توان اهداف پدافند غیرعامل در این حوزه را در ۵ شاخص بازدارندگی، مدیریت بحران، استمرار خدمات ضروری، پایداری، کاهش آسیب پذیری بیان نمود. (جلالی فراهانی؛ هاشمی فشارکی، ۱۳۸۷)

مدل مفهومی: مدل مفهومی برای شناسایی مؤلفه های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات ناهمپراز با تأکید بر پدافند غیرعامل با توجه به مطالب گفته شده را می توان به صورت زیر جمع بندی و بیان نمود.

شکل ۱: مدل مفهومی (منبع نویسندگان)

روش شناسی

در این پژوهش از روش آمیخته بهره گرفته شده است و از نظر نوع، تحقیق حاضر کاربردی بوده و جامعه آماری در این پژوهش شامل خبرگان و صاحب نظران حوزه های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، دفاعی و امنیتی می باشد که حدود ۱۰۰ نفر تخمین زده می شود که با روش نمونه گیری هدفمند

۵۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران، برای انجام مقایسات زوجی انتخاب شدند. ابزار اصلی گردآوری اطلاعات در این پژوهش، مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی و پرسشنامه می‌باشد.

در این مطالعه مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در راستای پدافند غیرعامل توسط متخصصان و کارشناسان در زمینه‌های مرتبط بدست آمده و با استفاده از روش تصمیم‌گیری گروهی (AHP) و الگوی مقایسه زوجی، ضرورت وجودی هر شاخص و مؤلفه‌های مرتبط، به همراه وزن نهایی هریک از آنها حاصل گردیده است.

با توجه به این‌که هدف تحقیق، تحلیل و اولویت‌بندی عوامل مؤثر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل است، یافته‌های پرسشنامه با استفاده از تکنیک AHP (تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی) که یک روش تصمیم‌گیری گروهی در محیط‌های پیچیده می‌باشد، مورد ارزیابی و پردازش قرار گرفت. از اوایل دهه ۸۰ آنچه اندیشمندان علم مدیریت به آن توجه نمودند، در نظر گرفتن بیش از یک معیار برای هر مسئله و نیز مؤثر دانستن معیارهای کیفی در کنار معیارهای کمی در تصمیم‌گیری‌ها بود. از این‌رو محققى به نام توماى ال ساعتى (Carbasioun, 2007) (42) در دهه ۸۰ به منظور سیستماتیک نمودن تصمیم‌سازی در شرایطی که تلفیقی از معیارهای کمی و کیفی مدنظر است و مدیران علاقه‌مندند نظرات و تجربیات شخصی خود را در تصمیم‌گیری‌ها اعمال نمایند، فرایند تحلیل سلسله مراتبی را به‌عنوان یکی از شاخه‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه ابداع نمود (تقوایی، ۱۳۸۵: ۵۲-۲۳). اساس این روش تشکیل ساختار سلسله مراتبی تصمیم‌گیری است. هر مسئله تصمیم‌گیری را می‌توان در قالب یک درخت طراحی کرد. سطح اول این درخت، هدف تصمیم‌گیرنده را نشان می‌دهد و اولویت‌گذاری گزینه‌های رقیب برای دسترسی به این هدف است. سطح یا سطوح میانی نشان‌دهنده ملاک‌ها و معیارهای موردنظر برنامه‌ریزان برای دسترسی به هدف در سطح یک است و سطح آخر آن گزینه‌های در دسترس برای دستیابی به هدف را نشان می‌دهد (اسدپور، ۱۳۷۹).

به منظور اعتبار سنجی مطالعه از آزمون آلفا کرونباخ برای پرسشنامه استفاده شده است. همچنین برای درک بهتر مفاهیم در ادامه تعاریف متغیرهای عملیاتی این پژوهش آورده شده است.

تعاریف عملیاتی متغیرها

اداره امور مردم:

در یک نگاه کلی اداره امور مردم را می‌توان دفاع از مردم، دفاع با مردم و تأمین نیازهای اساسی عنوان نمود. بدیهی است مقوله دفاع از مردم، دفاع در برابر تهدیدات نوین و نوظهور از جمله تهدید نظامی،

زیستی، سایبری، پرتویی، نرم و... می‌باشد. دفاع با مردم نیز مقوله ظریف و دقیقی از نوع رابطه و تعامل میان جامعه و حاکمیت است که این سطح و کیفیت رابطه می‌تواند در ارتقاء سطح مفاهیمی چون تاب‌آوری جامعه، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و بهره‌مندی از سرمایه‌های اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا نماید. در نهایت تأمین نیازهای اساسی نیز معطوف به اداره امور مردم در زمان بحران از جمله زمان جنگ می‌باشد. در این راستا مقولاتی از قبیل غذا، آب، سرپناه، بهداشت، امنیت، انرژی و ارتباطات را می‌توان از جمله نیازهای اساسی نام برد که دولت یا به عبارتی حاکمیت در هر شرایطی موظف به تأمین و ارائه آن به افراد جامعه می‌باشد.

پدافند غیرعامل:

در این تحقیق پدافند غیرعامل به کلیه اقدامات و تدابیری اطلاق می‌شود که بدون بهره‌گیری از سلاح موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقا پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در برابر تهدیدات دشمن ناهم‌تراز خواهد شد.

تهدید دشمن ناهم‌تراز:

در این تحقیق ملاک کار برخورد با تهدید است که به‌عنوان آیین متجاوز در نظر گرفته می‌شود. به‌عبارت‌دیگر منظور از آیین متجاوز، روش جنگیدن دشمن می‌باشد و بر این اساس رویکرد، تصمیم‌گیری ما شکل می‌گیرد. نوع آیین جنگیدن تهدیدات دشمن ناهم‌تراز، جنگ ناهم‌تراز می‌باشد و لذا در این تحقیق به بررسی انواع جنگ و تهدید دشمن ناهم‌تراز که می‌تواند در حوزه اداره امور مردم نقش داشته باشد پرداخته می‌شود.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

این مؤلفه‌ها با در نظر گرفتن مطالب گفته‌شده در جدول زیر جمع بندی و بیان گردیده‌اند.

جدول ۱: مؤلفه‌های مؤثر در بحث اداره امور مردم

مؤلفه‌های مؤثر در اداره امور مردم	
A ₁	حفظ امنیت
A ₂	ایدولوژی و پاسداری از ارزش‌ها
A ₃	آمادگی و مانور
A ₄	انسجام اجتماعی و ارتقای بسیج‌کنندگی و حفظ وحدت
A ₅	مدیریت منابع و تأمین نیازمندی‌های
A ₆	حقوق فرهنگی و آموزشی
A ₇	کنترل و استفاده از داده‌ها

مقاله ششم: ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه اداره امور مردم کشور در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل با استفاده از روش سلسله مراتبی (AHP)

A ₈	افزایش تاب‌آوری در تمامی عرصه‌ها
A ₉	حفظ ثبات و آرامش و پاسداری از حقوق سیاسی
A ₁₀	مردم‌داری
A ₁₁	حفظ تعادل میان سه بخش دولتی، خصوصی و جامعه مدنی
A ₁₂	سازماندهی، نظارت، کنترل و ارزشیابی

شاخص‌های مؤثر در ارزیابی عوامل مؤثر بر اداره امور مردم

این شاخص‌ها با نظر کارشناسان زمینه تصمیم‌گیری‌های مربوط تعیین شده و شامل مجموعه‌ای از مشخصات مقرون‌به‌صرفه است که در جدول زیر جمع‌بندی گردیده است.

جدول ۲: شاخص‌های ارزیابی عوامل مؤثر در اداره امور مردم بر مبنای پدافند غیرعامل

شاخص‌های مؤثر در ارزیابی عوامل اداره امور مردم	
X ₁	استمرار خدمات ضروری
X ₂	بازدارندگی
X ₃	پتانسیل پایداری
X ₄	آسیب‌پذیری
X ₅	مدیریت بحران

تصمیم‌گیری (نتایج AHP)

در این مرحله با استفاده از اوزان به‌دست‌آمده از پرسشنامه‌ها و با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice ماتریس مقایسات زوجی را برای مؤلفه‌ها و شاخص‌ها و همچنین ماتریس مقایسه‌ای زوجی مؤلفه‌ها با هریک از شاخص‌ها را بدست می‌آوریم.

جدول ۳: مقایسات زوجی معیارهای مؤثر بر مؤلفه‌های اداره امور مردم (منبع: نویسندگان)

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Weights
X ₁		3.0	1/3	1/5	1/3	0.095
X ₂			1/2	1/3	1/6	0.059
X ₃				1/3	1/4	0.135
X ₄					1/3	0.269
X ₅						0.443

Inconsistency=0.11

جدول ۴: مقایسات زوجی از هر کدام از مولفه‌ها با شاخص بالقوه استمرار خدمات ضروری (منبع: نویسندگان)

X_1	A_1	A_2	A_3	A_4	A_5	A_6	A_7	A_8	A_9	A_{10}	A_{11}	A_{12}	Weights
A_1		8	1/3	1/4	1/5	4	5	6	5	7	1/2	4	0.141
A_2			1/3	1	1/6	1	3	1/3	1	1/3	1/4	1/3	0.034
A_3				3	1/5	3	1	2	3	1	1/3	1/5	0.083
A_4					1/9	1	1/3	1/2	3	1	1/4	1/2	0.064
A_5						5	5	4	4	5	5	3	0.257
A_6							1/3	1	1/3	1/3	1/4	1/4	0.025
A_7								1	4	1	1/2	2	0.063
A_8									3	3	1	1	0.059
A_9										1	1/3	1/4	0.027
A_{10}											1/2	1/3	0.041
A_{11}												1/3	0.101
A_{12}													0.104

Inconsistency=0.20

جدول ۵: مقایسات زوجی از هر کدام از مولفه‌ها با شاخص بالقوه بازدارندگی (منبع: نویسندگان)

X_2	A_1	A_2	A_3	A_4	A_5	A_6	A_7	A_8	A_9	A_{10}	A_{11}	A_{12}	Weights
A_1		9	9	8	7	9	5	7	7	8	6	1/2	0.312
A_2			1/3	1/2	1/3	1	1/6	1	2	1	2	1/3	0.033
A_3				3	3	5	1/3	1	4	3	2	4	0.104
A_4					1/3	2	1/6	1/3	1/2	1	1/2	1	0.033
A_5						3	1/4	1/2	2	2	2	1/4	0.050
A_6							1/6	1/3	2	1/3	1/3	1/3	0.022
A_7								5	6	5	6	1	0.163
A_8									2	2	2	1	0.061
A_9										1	1	1	0.033
A_{10}											2	1/3	0.034
A_{11}												2	0.046
A_{12}													0.108

Inconsistency=0.13

جدول ۶: مقایسات زوجی از هر کدام از مولفه‌ها با شاخص بالقوه پتانسیل پایداری (منبع: نویسندگان)

X_3	A_1	A_2	A_3	A_4	A_5	A_6	A_7	A_8	A_9	A_{10}	A_{11}	A_{12}	Weights
A_1		7	5	5	9	6	5	4	6	6	6	8	0.305
A_2			1/3	3	1/2	3	1/3	1/5	3	1	3	1/3	0.056

Inconsistency=0.12

جدول ۹: وزن نهایی هر نوع یک از مؤلفه‌های حوزه اداره امور مردم (منبع: نویسندگان)

	امتیازات حاصل از نظر کارشناسان											
	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	A ₈	A ₉	A ₁₀	A ₁₁	A ₁₂
امتیاز نهایی	0.264	0.036	0.109	0.051	0.114	0.023	0.108	0.077	0.035	0.041	.080	0.063

Overall Inconsistency=.13

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف - نتیجه‌گیری

در این تحقیق مؤلفه‌های مؤثر بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز به همراه شاخص‌های پدافندی غیرعامل در این حوزه مورد مطالعه و استخراج قرار گرفته و بر اساس روش AHP ارجحیت بندی گردیدند. براین اساس شاخص بالقوه مدیریت بحران به عنوان مهم‌ترین شاخص بر اساس تجزیه و تحلیل و شاخص‌های دیگر به ترتیب آسیب‌پذیری، پتانسیل پایداری، استمرار خدمات و بازدارندگی بعد از شاخص اصلی قرار گرفتند.

همچنین مؤلفه‌های مؤثر احصاء شده بر اداره امور مردم در برابر تهدیدات دشمن ناهمطراز به ترتیب زیر برحسب ارجحیت حاصل گردید.

- امنیت
- تأمین نیازمندی‌ها و توجه به معیشت مردم
- آمادگی و مانور
- کنترل و استفاده از داده‌ها
- حفظ تعادل میان سه بخش دولتی، خصوصی و جامعه مدنی
- افزایش تاب‌آوری در همه عرصه‌ها (شهری و اقتصادی و...)
- سازمان‌دهی، نظارت، کنترل و ارزشیابی
- انسجام و مشارکت اجتماعی
- مردم‌داری
- ایدولوژی و پاسداری از ارزش‌ها
- حفظ ثبات سیاسی
- حفظ فرهنگ دینی و ملی

ب- پیشنهاد

با توجه به نتایج به دست آمده که دلالت بر اهمیت مدیریت بحران نسبت به دیگر شاخص‌ها دارد، می‌توان با برنامه‌ریزی صحیح و استفاده از روش‌های مختلف در راستای اداره امور مردم، گام مهمی در جهت مقابله با تهدیدات دشمن ناهمطراز با تأکید بر پدافند غیرعامل برداشت. در این میان اگرچه مسئولان نقش مهمی را دارا هستند، اما افراد و اقشار مختلف مردم بهترین آموزگار افراد دیگرند. استفاده از روش دفاع با مردم در توانمندسازی کشور در حوزه اداره امور نقش مهمی را داراست؛ بنابراین با توجه به تحولات منطقه و احتمال مواجه شدن با تهدیدات دشمن ناهمطراز، پیشنهاد می‌گردد با اعمال مدیریت‌های علمی در سطح کشور، به ایجاد و پاسداری از امنیت چه امنیتی ملی و چه امنیتی جامعه پایدار و جلب مشارکت‌های مردمی و رضایت‌مندی مردم و حفظ وحدت توجه شود. در نهایت پیشنهاد می‌گردد شیوه‌های موفق منجر شده به افزایش مطلوبیت اداره امور مردم در سطح کشور، در قالب برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های مناسب برای مردم و مسئولین کشور در بحث مدیریت ملی، استانی و شهرها انعکاس یابد.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- امام خمینی (رحمت‌الله علیه)؛ «صحیفه نور».
- آقا بخشی، علی، (۱۳۸۳). «فرهنگ علوم سیاسی»، چاپار.
- ایران‌نژاد پاریزی، مهدی و ساسان گهر، پرویز (۱۳۷۹) «سازمان و مدیریت از تئوری تا عمل» (تهران، بانک مرکزی چاپ چهارم)
- تهامی، سید مجتبی، (۱۳۸۵)، «سیاست آمریکا در مقابل ایران طی دوره جنگ تحمیلی» امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات
- جلالی فراهانی (۱۳۹۱)؛ «اجرای راهبرد پدافند غیرعامل امنیت عمومی»؛ دانشگاه عالی دفاع ملی.
- جلالی، غلامرضا؛ هاشمی فشارکی، رضا، (۱۳۸۹). «پدافند غیرعامل در آیین قوانین و مقررات»، تهران، نشر سازمان پدافند غیرعامل کشور
- مرادیان، محسن. (۱۳۸۸). «تهدیدات و امنیت تعاریف و مفاهیم»، تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهد صیاد شیرازی.
- اسدپور، ح و غ. ر، پیکانی. (۱۳۷۹) «تصمیم‌گیری گروهی در محیط‌های پیچیده با استفاده از تکنیک AHP» مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران.
- تقوایی، م. س. ر. غفاری. (۱۳۸۵) «اولویت‌بندی بحران در سکونتگاه‌های روستایی با روش AHP (مطالعه موردی دهستان بازیافت)»، مجله پژوهشی علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، شماره ۱، جلد بیستم.
- رحیم صفوی، سید یحیی. (۱۳۸۷)؛ «الزامات راهبردی و شرایط برتری در جنگ‌های ناهم‌تراز»؛ مجله نگرش راهبردی، شماره ۸۹ و ۹۰.
- کلهر، رضا؛ (۱۳۸۱)؛ «راهبرد جنگ ناهم‌تراز» تهران؛ نشریه راهبرد دفاعی، شماره ۴.
- نادری باب اناری؛ (۱۳۸۷)؛ «مؤلفه‌های حاکم بر سیاست‌گذاری عمومی در اسلام»، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، فصلنامه خط اول، سال دوم، شماره ۶.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۶)؛ «بولتن پدافند غیرعامل»؛ تهران، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- مطالعات گروهی دانشجویان دوره ۱۴، (۱۳۸۹)، «راهبرد پدافند غیرعامل کشور برای ایمن‌سازی حوزه‌های پنج‌گانه».

- گروه مطالعاتی دانشگاه عالی دفاع ملی؛ (۱۳۹۲): «شناخت راهبردی در پدافند غیرعامل»، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- سیاست‌های کلی ابلاغی توسط مقام معظم رهبری، مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام در حوزه پدافند غیرعامل، ۱۳۸۹.

ب - منابع انگلیسی:

- Carbasioun, Mostafa.
(2007). Towards a Competency profile for the of Instruction of Agriculcultural Extension professionals in Esfahan. PhD-thesis, Social Sciences Group, chair group of Education and Competence Studies, Wageningen University and Reseaerch Centrer.
- Francisco J. Andre, Ines Herrero, Laura Riesgo. A modified DEA model to estimate the importance of objectives with an application to agricultural economics.
- Kenneth. F Mckenzie, (2000), The Revenge of The Melians -, Asymmetric Threats and the next. QDR, Washangton D.C, Institute for National Strategic Studies, National Defense University.
- Mitchell, T., Harris, K. (2012), Resilience: a risk management approach, background note, ODI.
- Maslow, A.H. (1943). "A theory of human motivation". Psychological Review, 50 (4): 370-96. Retrieved from <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- Pinder, Andrew. (2001), The world Beyond 11th September, Focus On Asymmetric Welfare.
- R.D agarwal, or organization and management, by, macaraw-, (1998), HIV co
- Undp, (1999), Governrnce for sustainable growth and equity report of international conference, united nations, new York.
- What is Good governanance, un escap , internet site, 2004.

پ - سایت:

- [www. Khamenei.ir](http://www.Khamenei.ir)

